

היסטוריה דתי

יחידות ההגבר

תוכנית חדשה

הוראות

א. משך הבחינה: שלוש שעות.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה חמישה נושאים, ועליכם לבחור בשניים מהם:

באחד מן הנושאים 1-3 ובאחד מן הנושאים 4-5.

נושאים 1-3 – בכל אחד מן הנושאים יש שני פרקים, ועליכם לענות על שתי שאלות:

על שאלה אחת מן הפרק הראשון – 35 נקודות

ועל שאלה אחת מן הפרק השני – 15 נקודות

סך הכול לנושא – 50 נקודות

נושאים 4-5 – בכל אחד מן הנושאים יש שני פרקים, ועליכם לענות על שלוש שאלות:

על שאלה אחת מן הפרק הראשון – 26 נקודות

ועל שתי שאלות מן הפרק השני – 24 – 12x2 נקודות

סך הכול לנושא – 50 נקודות

(לכל נושא – 50 נקודות; סך הכול – 100 נקודות)

ג. חומר עזר מותר בשימוש: בנושאים 1-3 אין חומר עזר מותר בשימוש.

בנושאים 4-5 – כל חומר עזר מותר בשימוש.

ד. הוראות מיוחדות: בשאלה שבה אתם מתבקשים לציין מקור, ציינו את שם המקור ואת מספר העמוד במקראה.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.

כתובת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

השאלות

בשאלון זה חמישה נושאים (1-5). בחרו בשני הנושאים שלמדתם, וענו על חמש שאלות סך הכול, לפי ההוראות.

נושא 1 – קהילת יהודי קרקוב

אם בחרתם בנושא זה, ענו על שתי שאלות:

על אחת מן השאלות 1-2 (פרק ראשון) ועל אחת מן השאלות 3-4 (פרק שני).

פרק ראשון

ענו על אחת מן השאלות 1-2 (35 נקודות).

1. פעילות המחתרת בקרקוב

לפניכם שני קטעים העוסקים במותו של אברהם "לאבאן" לייבוביץ', ממנהיגי תנועת "החלוץ הלוחם":
קטע א מתוך עדות של חברו דוד בן דוד, וקטע ב מתוך פקודה של "החלוץ הלוחם".
קראו את הקטעים, וענו על סעיפי השאלה שאחריהם.

קטע א:

דוד בן דוד מספר על סופו של לאבאן:

[...] הוא קפץ והתחיל לברוח אבל הכדור הראשון פגע בו במקום.

[...]

ראיתי שלאבאן אינו בחיים. [...] רציתי בהסתר לחפש בכיסוי - ידעתי שיכול להיות משהו תפור ורציתי לדעת אם יש משהו שיכול לתאר מה נעשה בחוץ. [...] [ב]מקום אחד הרגשתי משהו תפור. מצאתי פתק בפולנית: "אני יהודי, שמי לייבוביץ'".

("דעו אני יהודי", תקציר ספר על אברהם לאבאן, מן האתר של ארגון יוצאי קרקוב בישראל (www.cracow.org.il))

קטע ב:

המפקדה הראשית של ארגון "החלוץ הלוחם" פרסמה את פקודה מספר 38/43. בהתרגשות וברחשי גאווה אנו מביעים את מרב הוקרתנו לאברהם לייבוביץ' (לאבאן), חבר המפקדה הראשית, על עמידתו האיתנה והמכובדת נוכח המוות מידי המרצח. לא עלה בידי האויב לשבור את רוחו, ולא להחליש בו את הרצון לפעול ואת השאיפה לחירות. הוא לחם עד הרגע האחרון, ונפל כיהודי חופשי היודע את תפקידו. אנו מציעים לכל היחידות לערוך פעולה ביוזמתם, מחוץ לתוכנית, להוקרת זכרו, כי רק המעשה מהווה הכרה בחיי לוחם וזכר להם. לעולם נזכיר את שמו, וחיייו יהיו לנו תמרוך בדרכנו הקשה אל החירות.

המפקדה הראשית

(ש' דרנגר, החלוץ הלוחם – בטאון הנוער היהודי חלוצי במחתרת קרקוב, בית לוחמי הגטאות, תשמ"ד, עמ' 87)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

- א. על פי מה שלמדנתם, **הסבירו** את הדילמה של חברי "החלוץ הלוחם" בנוגע ל**מיקום** ול**אופי** של הלחימה בנאצים בקרקוב. **הציגו** את ההכרעות שקיבלו חברי "החלוץ הלוחם" בשני הנושאים.
- הסבירו** כיצד הפתק שנמצא בכיסו של לאבאן (קטע א) מעיד על הדילמה של חברי "החלוץ הלוחם". (15 נקודות)
- ב. על פי קטע ב, **הציגו** מטרה **אחת** של ארגון "החלוץ הלוחם".
- על פי מה שלמדנתם, **הציגו** את מבצע ציגנריה. **הסבירו** כיצד המטרה שהצגתם באה לידי ביטוי במבצע ציגנריה. (10 נקודות)
- ג. בקטע ג נכתב על לאבאן כי היה "יהודי חופשי היודע את תפקידו". **ציינו** שם של דמות **אחרת** מגטו קרקוב שמתאימה לדעתכם לתיאור זה. **הסבירו** את בחירתכם באמצעות **שתי** פעולות של הדמות שצייתם. (10 נקודות)

2. ההתנגדות לנאצים

- א. לפניכם שיר שכתב המשורר חיים גורי על ההתנגדות לנאצים בתקופת השואה. השיר פורסם בסרט "פני המרד" (1985), שעוסק בהתנגדות היהודית באירופה במלחמת העולם השנייה. קראו את השיר, וענו על השאלות שאחריו.

התנגד מי שהבריא כיכר לחם.
 התנגד מי שלימד בחשאי.
 התנגד מי שכתב והפיץ עלון מחתרת, שהזהיר וקרע אשליות.
 התנגד מי שהגניב ספר תורה.
 התנגד מי שזייף תעודות "אריות", שהעניקו חיים.
 התנגד מי שהבריא נרדפים מארץ לארץ.
 התנגד מי שכתב את הקורות וטמן בחול.
 התנגד מי שהושיט עזרה לראוי לה ממנו.
 התנגד מי שאמר מילים שקירבו את קיצו.
 התנגד מי שקם בידיים ריקות על הורגיו.
 התנגד מי שקישר בין הנצורים והבריא הוראות ומספר כלי נשק.
 התנגד מי ששרד.
 התנגד מי שלחם עם נשק ביד ברחובה של עיר, בהרים וביער.
 התנגד מי שהתקומם במחנות המוות.
 התנגד מי שמרד בגטאות, בין קירות נופלים, במרד הנואש ביותר שידע האדם המורד מעודו.

(ח' גורי, **התנגד מי**, שיר שפורסם בפעם הראשונה בסרט "פני המרד", 1985)

ציינו שלוש דרכי התנגדות המוזכרות בשיר. **הסבירו** כיצד **כל אחת** מהן באה לידי ביטוי בפעולות של היהודים בגטו קרקוב. בתשובתכם **הציגו** דוגמה **לכל אחת** מפעולות ההתנגדות. (15 נקודות)

- ב. **הסבירו** את המדיניות של הנאצים כלפי הפולנים עם כיבוש קרקוב.
הציגו שתי פעולות של התנגדות לנאצים שנקטו לא־יהודים בקרקוב.
(10 נקודות)
- ג. **הציגו** פעולת התנגדות אחת של קבוצת ה"צנרשאפט" במחנה פלאשוב.
ציינו ערך שאפשר ללמוד מפעילותה של קבוצת ה"צנרשאפט" שלדעתכם ראוי לאמץ לחיים. **נמקו** את תשובתכם.
(10 נקודות)

פרק שני

ענו על אחת מן השאלות 3–4 (15 נקודות).

3. **הסבירו** מדוע מותו של מנהיג פולין, המרשל פילסודסקי, בשנת 1935, נחשב אסון בקרב יהודי פולין.
הציגו את המצב של יהודי פולין לאחר מותו של פילסודסקי. בססו את התשובה על דוגמאות משני תחומים שונים.
4. **הציגו** שני אירועים במלחמת העולם השנייה שהשפיעו על יהודי קרקוב.
הסבירו כיצד השפיע כל אחד מן האירועים שהצגתם על יהודי קרקוב.

נושא 2 – אל מול עולם חדש: לבטים ומגמות בעידן האמנציפציה

אם בחרתם בנושא זה, ענו על שתי שאלות:

על אחת מן השאלות 5–6 (פרק ראשון) ועל אחת מן השאלות 7–8 (פרק שני).

פרק ראשון

ענו על אחת מן השאלות 5–6 (35 נקודות).

5. תנועת ההשכלה היהודית

א. לפניכם שני קטעים מכתביו של משה מנדלסון: קטע א מתוך ההקדמה של מנדלסון לספר "נתיבות שלום" (ה"ביאור"),

וקטע ב מתוך מכתב שכתב מנדלסון לידידו איש הממשל הדני, אוגוסט פון הנינגס, בשנת 1779.

קראו את הקטעים, וענו על השאלות שאחריהם.

קטע א:

ומאז ועד עתה אין איש שם על לב לתקן [את] המעוות, ולתרגם את התורה הקדושה בלשון המתקן הנהוג ומורגל בדורנו. וילדי בני ישראל אשר להם לב להבין אמרי בינה, ישוטטו לבקש את דבר ה' מעל ההעתקות [תרגומי] חכמי נוצרים, כי הנוצרים מתרגמים את התורה בכל דור ודור ללשוונותם בגוייהם, כפי צורך הזמן [...] אומנם הדרך ההוא אשר דרכו בו רבים מבני עמנו הוא רב המוקש והמכשול למועדי רגל, ורעה גדולה יצאה משם. כי המתרגמים הנוצרים אחרי שאין בידם קבלת חז"ל, ואינם שומעין אל דברי המסורה [...] עושים דברי תורה כחומה פרוצה, יעלה כל איש נכחו ועושה בה כרצונו, והם מוסיפים וגורעים ומשנים בתורת ה' [...] כפי מחשבות ליבם והשגתם [הבנתם], ועל ידי זה פעמים שלא יקראו בתורה את הכתוב שם, כי אם את העולה על רוחם...

(מ' מנדלסון, הקדמה לספר נתיבות שלום, בתוך: ע' אטקס [עורך],

אל מול עולם חדש, לבטים ומגמות בעידן האמנציפציה,

האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך, תשס"ה, עמ' 46)

קטע ב:

[תרגום התורה לגרמנית צחה הוא] הצעד הראשון לתרבות, אשר למורת רוחי מחזיקים את בני אומתי במרחק כה רב ממנה, עד שלפעמים אפשר להתייחס מאפשרות של תיקון. בכל זאת חובתי לעשות את המעט שבכוחי לטובת אומתי, ולהשאיר את היתר להשגחה. וה' - הטוב בעיניו יעשה.

(מ' מנדלסון, מכתב לאוגוסט פון הנינגס, בתוך:

ע' אטקס [עורך], אל מול עולם חדש, לבטים

ומגמות בעידן האמנציפציה, האוניברסיטה

העברית ומשרד החינוך, תשס"ה, עמ' 47)

על פי קטע א, הסבירו מניע אחד של מנדלסון לחיבור ה"ביאור".

על פי קטע ב, הסבירו מניע אחד של מנדלסון לחיבור ה"ביאור".

(15 נקודות)

(שימו לב: המשך השאלה בעמוד הבא.)

ב. **הסבירו** מדוע ראה הרב שמואל לנדא (בנו של "הנודע ביהודה") את ה"ביאור" של מנדלסון באור חיובי.

הסבירו מדוע ראה נפתלי הרץ וייזל את תרגום התורה לגרמנית באור חיובי, **והציגו** דוגמה נוספת שבה באה לידי ביטוי תפיסתו החינוכית של וייזל.

(12 נקודות)

ג. אפשר לטעון כי תנועת ההשכלה היהודית הצליחה, ואפשר לטעון כי היא נכשלה.

הסבירו במה הצליחה תנועת ההשכלה היהודית, ובמה היא נכשלה. **בססו** את התשובה על שתי עובדות היסטוריות (אחת להצלחה ואחת לכישלון). (8 נקודות)

6. רפורמה, אורתודוקסיה ונאו-אורתודוקסיה

א. לפניכם קטע מתוך דבריו של ההיסטוריון עשהאל אבלמן על שינויים שהובילו להתפתחות תנועת הרפורמה בקרב יהודי גרמניה. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

במשך דורות התקיים ב[עם] ישראל חלום המשיח והגאולה בחזיונות הנביאים, בתיאורי החכמים, [...] בחישובי הקץ, בהשערות הפילוסופים, בציפיות של המקובלים, בתפילות ובמנהגים. החלום כלל כמעט תמיד את התשוקה לסיום ימי השעבוד, את חזון היציאה הקולקטיבית [המשותפת] מהגלות ואת תקוות תקומת ממלכת ישראל.

[...]

רק מצב של היחלשות החיים הדתיים ב[עם] ישראל ושל הפיכת חיי הגלות לנוחים היה יכול להביא לשינוי אופיו הלאומי של חלום הגאולה. במציאות כזאת היו היהודים מכים שורשים בארצות מושבם, מפתחים תחושת בעלות כלפי האדמה שעליה חיו, ובעקבות כך גם מנתקים את הקשר שלהם עם ארץ-ישראל. במהלך כל שנות הגלות תופעה מעין זו לא התרחשה, אך כעת, בעולמם של יהודי גרמניה במאה ה-19, פָּשְלוּ התנאים למהפך. החיים של רבים מיהודי גרמניה נעשו נוחים, ובקרב רבים מהם גבר החילון ונמשכה הנהירה אל הרפורמה, ששינתה באופן מהותי את השפה הדתית המסורתית בכך שביטלה את החשיבות של קיבוץ הגלויות והעניקה משמעות חדשה לרעיון המשיחי.

(ע' אבלמן, **תולדות היהודים**, כנרת, זמורה, דביר וקרן תקווה, תשע"ט, עמ' 354)

על פי הקטע, **הציגו** שני גורמים להתפתחות התנועה הרפורמית בגרמניה במאה ה-19.

על פי מה שלמדתם, **הציגו** שני שינויים שהנהיגה התנועה הרפורמית, שבהם באים לידי ביטוי הגורמים שהצגתם (שינוי אחד לכל אחד מן הגורמים).

על פי הקטע, **הציגו** את החידוש הרעיוני של התנועה הרפורמית. (15 נקודות)

ב. **הציגו והסבירו** את העמדה של האורתודוקסיה בנוגע לשינויים שהנהיגה התנועה הרפורמית. (8 נקודות)

ג. **הציגו והסבירו** את המשמעות שנתן הרש"ר הירש לחיים בגולה.

הציגו והסבירו את ההבדל בין היחס של הרש"ר הירש להלכה ובין היחס של התנועה הרפורמית להלכה. **הציגו** דוגמה אחת להבדל שהצגתם.

(12 נקודות)

פרק שני

ענו על אחת מן השאלות 7–8 (15 נקודות).

7. הציגו שתי דילמות שאיתן התמודדו יהודי החצר.

הציגו והסבירו עמדה של אחד מן ההיסטוריונים בנוגע לשייכותם של יהודי החצר לחברה היהודית האשכנזית המסורתית.

8. רבני חלב ורבני מצרים הגיבו באופן שונה על המודרנה.

הסבירו קביעה זו. בתשובתכם הציגו דוגמה לתגובה של רבני חלב ודוגמה לתגובה של רבני מצרים (סך הכול – שתי דוגמאות).

החוקר בנימין בראון טוען כי בנסיבות היסטוריות דומות, הגיבו רבנים מעדות שונות (רבני אשכנז ורבני עדות המזרח) על המודרנה באופן דומה. הסבירו את טענתו. בתשובתכם התייחסו למקרה המבחן שהוא מביא.

נושא 3 – תולדות ארצות הברית

אם בחרתם בנושא זה, ענו על שתי שאלות:

על אחת מן השאלות 9–10 (פרק ראשון) ועל אחת מן השאלות 11–12 (פרק שני).

פרק ראשון

ענו על אחת מן השאלות 9–10 (35 נקודות).

9. ההגירה וגיבוש האומה האמריקנית

א. **הציגו** את גישת כור ההיתוך, **והסבירו** מדוע יישמו אותה בארצות הברית. (8 נקודות)

ב. לפניכם קטע מדברים שנשא יהודה לייב מאגנס בשנת 1909 בארצות הברית.

קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

אנו מרבים לשמוע על אמריקניזציה, ובעיקר בקשר למהגרים. קשה לשער מה לינקולן היה אומר על כך, אבל לא קשה לראות שהמונח [...] אינו תוצר של רעיון החירות ואף אינו מניח שכל בני האדם נולדו שווים וחופשיים. [...] אם אמריקניזציה פירושה שכל תושב הארץ, בין אם נולד בה ובין אם הגיע אליה כזר, מקבל על עצמו את חובות האזרחות האמריקנית - הרי תהליך זה לגיטימי וראוי לתמיכה. [...] אולם יש סבורים שתהליך האמריקניזציה מחייב צעד נוסף. הם דורשים מהאמריקני המיועד לוותר על דתו המסורתית כדי להפוך לאזרח מושלם [...] ברור שאינני משתמש במילה "לאומיות" במובנה הפוליטי. מבחינה פוליטית אדם יכול להשתייך אך ורק לאומה אחת. ב"לאומיות" אני מתכוון לאותם אלמנטים שהאדם נושא איתו ממולדתו הישנה במטרה לשומרם: שפה, תרבות, היסטוריה, מנהגים, אידיאלים. על כל אלה, יש הסבורים, הוא צריך לוותר [...] כדי להפוך לאמריקני מוצלח יותר.

ובכן, מובן שכולנו חייבים להסתגל לסביבתנו [...] ללמוד את שפת הארץ [...], לנסות להבין את רוח ההיסטוריה שלה, את חוקיה [...] ולספוג בדרגה זו או אחרת את התרבות המקובלת בארץ [...] אולם כל אלה אין פירושם שהאדם צריך לנטוש את תרבותו הלאומית המסורתית, להפך, במקביל להערכה העמוקה שרווחים לתרבות האנגלית [...] אפשר ואף רצוי לשמור ולכבד את מסורת האבות. הקבלה כזו רצויה גם מנקודת ראות אישית וגם כתרומה להתפתחות התרבות במדינה.

[...] טיפוח תרבויות לאומיות פירושו העשרה, תוספת ציורית וגיוון החסרים לנו ביותר למרות האינדיבידואליזם שלנו. לדמוקרטיה יש נטייה לאזן ו"ליישר" את השונה והמיוחד, ליצור את הטיפוס הממוצע [...] אם נצליח להתגבר על חולשה זו באמצעות הגיוון שיתרמו התרבויות הלאומיות, יהפוך האמריקניזם, שהוא עדיין מוצר לא מוגמר הנמצא בתהליך התהוות, לגן פורח בצבעים שונים במקום שדה פרחים ענק בצבע אחד.

(י"ל מאגנס, דרשה בטמפל בניו יורק, 1909, בתוך: י' פלורסהיים, **תולדות ארצות הברית**,

מדריך למורה, מרכז זלמן שזר, 2008, עמ' 36–37)

על פי הקטע, **הציגו** את גישת ההטמעה המהירה. **הציגו** את הביקורת של מאגנס על גישה זו.

על פי מה שלמדתם, **הסבירו** כיצד גישת ההטמעה המהירה באה לידי ביטוי ביחס של היהודים האמריקנים

הוותיקים למהגרים יהודים שהגיעו לארצות הברית בסוף המאה ה־19 ובראשית המאה ה־20. בססו את התשובה

על שתי דוגמאות. (15 נקודות)

(שימו לב: המשך השאלה בעמוד הבא.)

ג. על פי הקטע, הציגו את גישת הפלורליזם התרבותי, והסבירו מהו היתרון שלה, לטענת מאגנס.

עם איזו גישה מבין שתי הגישות לקליטת מהגרים אתם מזדהים? נמקו את תשובתכם.

(12 נקודות)

10. התנועה הפרוגרסיבית

לפניכם קטע מתוך דברים שאמר תומס וודרו וילסון במסע הבחירות שלו לנשיאות ארצות הברית בשנת 1913.

קראו את הקטע, וענו על סעיפי השאלה שאחריו.

עתה כבר אי אפשר לומר על אמריקה שהיא מקום [ש]בו כל אדם חופשי לבחור לעצמו משלח ידו [מקצוע] ולשקוד עליו ככל יכולתו. שכן עם כניסתו של אדם לפעילות שאינה רצויה לארגונים [העסקים] הגדולים, הוא ייתקל באמצעים כוחניים שונים שיפעלו נגדו ויבלמו את התקדמותו, אם רק ירצו בכך הארגונים הגדולים. אלה יוכלו לשמוט את הקרקע מתחת רגליו ולסגור שווקים בפניו.

[...]

והלא ארץ זו דגלה ברעיונות חופש ההזדמנויות המלא, ובכך הייתה למושא הערצת כל העולם כולו. כאן לכאורה לא מוטלת על האדם שום מגבלה מלבד מגבלות אופיו ושכלו. כאן לא אמורה להיות כל הבחנה על פי מעמד, ייחוס משפחתי ויוקרה חברתית, אלא בני אדם מצליחים או נכשלים בזכות עצמם. כאיש ציבור אני שואל את עצמי אם עדיין נוכל לעמוד בשערי ארצנו ולקדם את פני הבאים בהבטחות כאלה. התעשייה באמריקה כבר אינה חופשית כמו שהייתה פעם; היזמות באמריקה אינה חופשית עוד; בעל ההון הקטן נתקל בקשיים גוברים והולכים בכניסתו למערכה והולכת ונמנעת ממנו האפשרות להתחרות בגדולים. מדוע? מפני שחוקי הארץ אינם מונעים מבעלי הכוח לרמוס את החלשים [...]. וכך שולטים החזקים בארץ.

(ו' וילסון, נאום במסע בחירות, 1913, בתוך: י' פלורסהיים, תולדות ארצות הברית, מדריך למורה, מרכז זלמן שזר, 2008, עמ' 137)

א. על פי מה שלמדתם, הסבירו שני גורמים לצמיחת העסקים הגדולים בארצות הברית בתחילת המאה ה-20.

על פי הקטע, הציגו את התפיסה הקפיטליסטית שרווחה בארצות הברית בתחילת המאה ה-20.

הסבירו מדוע וילסון חושב שתפיסה זו אינה מתממשת במציאות.

(15 נקודות)

ב. הסבירו את החידוש בתפיסה של התנועה הפרוגרסיבית בנוגע לבעיה החברתית-כלכלית. (8 נקודות)

ג. הציגו שלוש פעולות שיזם הממשל האמריקני כדי לפתור את הבעיה החברתית-כלכלית במדינה. (12 נקודות)

פרק שני

ענו על אחת מן השאלות 11–12 (15 נקודות).

11. **הציגו** את המטרה של מלחמת האזרחים בראשיתה. **הסבירו** נימוק אחד של כל אחד מן הצדדים לעמדתו.

הסבירו כיצד ההכרזה על שחרור העבדים שינתה את מטרת המלחמה.

12. **הסבירו** גורם צבאי אחד לכישלונה של ארצות הברית להכריע במלחמה בוויטנאם.

הציגו את דרכי המחאה בארצות הברית נגד המלחמה בוויטנאם.

הסבירו את הטיעון העיקרי של האזרחים בארצות הברית שהתנגדו למלחמה בוויטנאם.

נושא 4 – היהודים בתקופת מסעי הצלב

אם בחרתם בנושא זה, ענו על שלוש שאלות:

על אחת מן השאלות 13–14 (פרק ראשון) ועל שתיים מן השאלות 15–18 (פרק שני).

פרק ראשון

ענו על אחת מן השאלות 13–14 (26 נקודות).

13. הקהילות היהודיות באשכנז בימי הביניים

א. לפניכם כמה בתים מפיוט מאת רבנו גרשום מאור הגולה. קראו את הבתים, וענו על השאלות שאחריהם.

אַלִּיָּה נִקְרָא אִיוֹם וְנוֹרָא / אֶל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִרְאוֹת בְּצָרָה,
בְּקוֹם עָלִינוּ בְּעָלֵי מְאָרָה / בְּהִסְדָּם יַחַד עָצָה נִבְעָרָה.
גוֹזְרִים עָלֵינוּ אֲדוֹן מִלְקֶרֶת / גּוֹאֲלָנוּ שְׁמוֹ ה' צָבָאוֹת.
[...]

זֹאת בְּשִׁמְעִי יַחֲרֵד לְבִי / זֹאת אָשִׁיב תְּשׁוּבָה לְמְרִיבִי,
חֲלִילָה לִי לְשִׁכְחִי וּלְעֲזֹבִי / חֲטִיבַת אֵל אֶלְקִי אָבִי.
[...]

כְּשִׁמְעִים אֲמַרִי כִּי נַעֲמֹ / כָּלֶם יַחַד עָלֵי חוֹרְקִים שְׁנִימוּ;
[...]

קָנָא לְכָבוֹד שְׁמֶךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵמוּ / קָצָף גָּדוֹל קָצָף עַל מַעֲנֵמוּ;
רְשָׁעִים כִּי אָמְרוּ, אִיָּה אֲדוֹנֵינוּ / רִיבָם יָרִיב יָקוֹם לְגוֹנֵנָמוּ.
שְׁפָטָה מִשְׁפָּטִי מֵאֲנָשֵׁי חָמָס / שְׁלֹא יִהְיוּ עוֹד בְּנֵיךָ לְמַסְמָס,
תְּהִי לָהֶם לַעֲזָר וּמָנוֹס / תִּסְעוֹד לְבָבָם הַנִּשְׁבֵּר וְנָמָס.

(א"מ הברמן [עורך], בן־יחזקאל, ילקוט שירי תפילה עתיקים גם חדשים, מוסד הרב קוק, תש"ה, עמ' קלא–קלב)

על פי הפרק "היהודים בקהילות הריין", ציינו שני מוטיבים שמאפיינים את הפיוט במאה העשירית בקהילות היהודיות בריין.

הסבירו כיצד כל אחד מן המוטיבים שצינתם בא לידי ביטוי בפיוט זה.

על פי טענת הנוצרים ב"דוקטרינת העד", **הציגו** את תפקיד היהודים בעולם הנוצרי ואת היחס שהם ראויים לו.

הסבירו כיצד הפיוט עונה על הטענה של הנוצרים שהצגתם.
(10 נקודות)

ב. **ציינו** מקור ראשוני אחד מן הפרק "היהודים בקהילות הריין" שאפשר ללמוד ממנו על פועלו הייחודי של רבנו גרשום מאור הגולה. **הסבירו** כיצד אפשר ללמוד ממקור זה על פועלו של רבנו גרשום.

ציינו ערך אחד שרבנו גרשום מאור הגולה פעל לקידומו. **הציגו** כיצד ערך זה בא לידי ביטוי בפועלו.

הסבירו כיצד הייתם רוצים שערך זה יבוא לידי ביטוי בחייכם.
(8 נקודות)

ג. **הסבירו** מדוע הניצחונות של צלאח א־דין בארץ־ישראל הגבירו את המועקה בקרב הקהילות היהודיות באירופה. קראו את דבריו של אברהם גרוסמן שלפניכם.

"בסוף המאה ה־12 ובראשית המאה ה־13 התעוררה בצרפת ובמרכזים יהודיים נוספים באירופה תנועה משיחית יהודית שבעקבותיה התקיים גל עלייה חשוב לארץ־ישראל".

(א' גרוסמן, "ניצחונות צלאח א־דין והתעוררות באירופה לעלייה לארץ־ישראל", בתוך: י' בן־אריה וא' ריינר [עורכים], **וזאת ליהודה, מחקרים בתולדות ארץ־ישראל ויישובה**, יד יצחק בן־צבי, תשס"ג, עמ' 376)

בחרו באחד מן האישים האלה: רמב"ן, מהר"ם מרוטנברג, ריה"ל, וציינו את שמו. **הסבירו** כיצד האיש שבחרתם מוכיח בפעולותיו את דבריו של גרוסמן. בתשובתכם התבססו על מקור כתוב אחד שכתב האיש שצייתם או על פעולה ציבורית אחת שלו. (8 נקודות)

14. מסעי הצלב והתגובה היהודית

א. על פי הפרק "גורמים למסעי הצלב", **הציגו שלושה** גורמים ליציאה למסע הצלב הראשון.

קראו את דבריו של יהושע פראוור על מסע הצלב הראשון.

"ראשונים ליציאה לדרך היו האכרים. [...] הללו שיצאו להילחם בכופרים שמחוץ לארצם דרשו להתחיל באלה שבתוך ביתם".

(י' פראוור, **הצלבנים: דיוקנה של חברה קולוניאלית**, מוסד ביאליק, 1985, עמ' 27)

על פי דבריו של פראוור, **הסבירו** מדוע פגעו הצלבנים ביהודים. (7 נקודות)

ב. לפניכם קטע מדבריו של ר' אליעזר בר נתן (ראב"ן) המתאר את מעשי הטבח ביהודים בגזרות תתנ"ו. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

ויהי ביום השלישי בחודש סיון [...] ויקומו עליהם האויבים ויהרגו בזדון טף ונשים נער וזקן ביום אחד, [...] גם בבוא האויב צעקו כולם לב אחד בקול גדול ופה אחד שמע ישראל וגו'. וגם מקצת הזקנים והחסידים נתעטפו בטליתות [...] וישבו להם בתוך החצר של ההגמון למהר עשות רצון יוצרם, ולא רצו לברוח החוצה לחיות חיי שעה כי מאהבה קיבלו עליהם דין שמיים [...] וגם חגרו נשים בעוז מותניהם וישחטו בניהם ובנותיהם וגם עצמן [...] לזאת וכזאת תצילנה אוזניים שומעות.

(ראב"ן, **קונטרס גזרות תתנ"ו**, מתוך: אוצר החכמה)

על פי הקטע, **הציגו** את התגובה של היהודים על פרעות תתנ"ו.

על פי הפרק "הרקע התרבותי לקידוש ה' בגזרות תתנ"ו", **הציגו** את ההסבר של גרוסמן לתגובה זו.

על פי הפרק "מהלך האירועים – גזרות תתנ"ו", **הציגו שתי** דרכים אחרות שבאמצעותן התמודדו היהודים עם פרעות תתנ"ו (דרכים שאינן מוזכרות בקטע המקור).

(10 נקודות)

ג. על פי הפרק "נאום אורבן", **הציגו** את הדעה הרווחת בקרב ההיסטוריונים בנוגע להשפעה העיקרית של מסעי הצלב על מעמד היהודים בארצות הנוצריות באירופה. **צינו** את הדעה של מיכאל טוך בעניין זה. תפילת "אב הרחמים" נוספה לתפילת השבת ברבות מקהילות ישראל. **הסבירו** מה אפשר ללמוד מכך על משמעותם של מסעי הצלב ותגובת היהודים עליהם בתודעה ההיסטורית היהודית עד ימינו. (9 נקודות)

פרק שני (24 נקודות)

ענו על שתיים מן השאלות 15–18 (לכל שאלה – 12 נקודות).

15. ימי הביניים היהודיים

על פי הפרק "מבוא – מה הם ימי הביניים?" **הציגו** את המועד של תחילת ימי הביניים בהיסטוריוגרפיה היהודית. **הסבירו** שני נימוקים לבחירה במועד זה. אילו הייתם צריכים לתת שם לימי הביניים היהודיים, איזה שם הייתם נותנים? **בססו** את הצעתכם על עובדה היסטורית.

16. האומנות כביטוי לתפיסת עולם

"הציור והפיסול [בימי הביניים] נועדו להיות המקרא של הבורים".

(א' לימור, **בין יהודים לנוצרים**, כרך ג, האוניברסיטה הפתוחה, 1993, עמ' 20)

הסבירו קביעה זאת ובססו את תשובתכם על המציאות החברתית באירופה בימי הביניים. בפרק "היהודים בתאולוגיה הנוצרית" מופיעים שני פסלים: אקלזיה וסינגוגה, מפנסיית נוטרדאם. **הסבירו** את נקודת המבט הנוצרית בנוגע למעמד של הנצרות והיהדות בימי הביניים באמצעות שני מאפיינים של אקלזיה ושני מאפיינים של סינגוגה (סך הכול – ארבעה מאפיינים). הדמויות אקלזיה וסינגוגה מאפיינות אך ורק את האומנות הנוצרית, ואין להן מקבילה באומנות היהודית. **הסבירו** מהי הסיבה לכך, לדעתכם. נמקו את תשובתכם.

17. המעמד החברתי של היהודים בימי הביניים

כפיפותם של היהודים לשליטים החילוניים החלה עוד לפני המאה ה-13 בדמות כתבי הזכויות. בחרו באחד מכתבי הזכויות מן התקופה הקרולינגית שבמקראה, **וציינו** אותו (כתבו מי המלך שהעניק אותו). מן המאה ה-13 הוגדר מעמד היהודים באשכנז "עבדי המלך". **הציגו** יתרון אחד וחסרון אחד של מעמד זה של היהודים. **הסבירו** כיצד היתרון והחסרון של מעמד "עבדי המלך" באים לידי ביטוי בכתב הזכויות שבחרתם.

18. יהודי ירושלים בתקופת מסעי הצלב

על פי הפרק "יחס הצלבנים ליהודי ארץ-ישראל", **הציגו** את הגורל של יהודי ירושלים בעת הכיבוש הצלבני. **הציגו** כיצד התייחסו הצלבנים לשיבת יהודים בירושלים לאחר כיבוש העיר. **צינו** שני מקורות ראשוניים, אחד יהודי ואחד לא יהודי, שאפשר ללמוד מהם על יחס זה של הצלבנים (כתבו מיהו מחבר המקור). **הסבירו** על פי כל אחד מן המקורות שצייתם את המניע ליחס זה.

נושא 5 – שלושת העשורים הראשונים למדינת ישראל

אם בחרתם בנושא זה, ענו על שלוש שאלות:

על אחת מן השאלות 19–20 (פרק ראשון) ועל שתיים מן השאלות 21–24 (פרק שני).

פרק ראשון

ענו על אחת מן השאלות 19–20 (26 נקודות).

19. יחסי ישראל ויהדות ארצות הברית

לפניכם קטע העוסק ביחסים בין מדינת ישראל ליהדות ארצות הברית. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

היחסים בין יהדות ישראל ליהדות ארצות הברית: אכן מרכז ותפוצות? כל יחסים הדדיים ובוגרים מבוססים על כבוד הדדי. במקרה של שתי הקהילות עליהן אנחנו מדברים, עליהם להתבסס בנוסף לכך על הערכים המשותפים של שתי הקהילות, שהם למעשה הערכים היהודיים הבסיסיים: ערכות הדדיות, מחויבות לכלל ישראל ולברית של עם ישראל, פלורליזם וכבוד הבריות. אך כדי לכוון יחסים בוגרים עלינו גם להפנים כי אנחנו נמצאים במצב של "דו־מרכזיות", בו ישנם שני מוקדים מרכזיים של העם היהודי, השווים בערכם [...] החזון הציוני המקורי הניח כי במדינת ישראל יתכונן המרכז של העם היהודי, ומסביבו יהיו "תפוצות" יהודיות שיהיו משניות לו, לכן אני לא מקבלת את המינוח "תפוצות", שיוצר הייררכיה בין מדינת ישראל לשאר קהילות יהודי העולם. [...] כאמור, שני המרכזים שווים בערכם ובחשיבותם, והם משפיעים אחד על השני כל הזמן. הפנמה של תמונת המצב הזאת, שסותרת במידה מסוימת את החזון הציוני המקורי, היא נקודת הפתיחה לקראת בניית יחסים בוגרים יותר בין יהדות ארצות הברית לישראל.

(ר' שבת בית-הלחמי, "ישראל ויהדות ארצות הברית", **דברים אחדים**, גיליון 14, 2001)

א. על פי הקטע, הסבירו מדוע המחברת מתנגדת לביטוי "תפוצות".

על פי המאמר "ישראל ויהדות ארצות הברית" מאת אורי פלדשטיין, הציגו את תפיסתו של מרדכי קפלן בנוגע ליחסי מדינת ישראל והתפוצות.

על פי הקטע, ציינו אם המחברת מסכימה עם תפיסתו של קפלן או מתנגדת לה. נמקו את תשובתכם.

(10 נקודות)

ב. על פי המאמר "ישראל ויהדות ארצות הברית" מאת אורי פלדשטיין, הציגו תפיסה המנוגדת לתפיסתו של קפלן בנוגע ליחסי ארץ-ישראל והתפוצות.

ציינו עם איזו מן התפיסות האלה אתם מסכימים: התפיסה שבאה לידי ביטוי בקטע או תפיסתו של קפלן שהצגתם או התפיסה המנוגדת לתפיסתו של קפלן שהצגתם. נמקו את תשובתכם על פי עולם הערכים שלכם.

(7 נקודות)

(שימו לב: המשך השאלה בעמוד הבא.)

ג. על פי הפרק "מדיניות החוץ של ישראל" – הנושא מן הספר "השיבה לציון", ידעו יחסי שתי המדינות עליות ומורדות בעשורים הראשונים לאחר הקמת מדינת ישראל.

בחרו בשלושה אירועים ביחסים בין ישראל לארצות הברית והציגו אותם על פי הסדר הכרונולוגי שבו התרחשו: **צינו** את השנה שבה התרחש כל אחד מן האירועים, והסבירו אם הוא מבטא שגשוג או שפל ביחסי שתי המדינות. (9 נקודות)

20. חזון מדינת התורה בשנותיה הראשונות של המדינה

לפניכם קטע מתוך דבריו של הרב שלמה גורן בענייני דת ומדינה. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

הניסיון להפריד בין הדת למדינה דומה לניסיון הפרדת הנשמה מן הגוף. ניסיון זה יביא בהכרח לניתוק הזיקה והקשר בין העם היהודי בתפוצות לבין מדינת ישראל, מאחר שעיקר קיומה של הגולה היהודית מושתת על הזיקה לדת ישראל ולתורתו...

ההיסטוריה רבת התמורות והיגון של עם ישראל מוכיחה שכל ניסיון שנעשה, מבפנים או מבחוץ, להפריד בין ישראל, כלאום, לבין אביהם שבשמיים, ולו גם במסווה של העברת הדת לתחום ענייני של הפרט, נדון לכישלון והמיט שואה על העם גם מבחינה לאומית...

נוסף לכך, הרי כל זכויותינו על ארץ-ישראל מבוססות על התורה ועל חזון הנביאים... יהיה זה משגה חמור ביותר, לכרות במו ידינו ענף זה שאנו יושבים עליו, ושבצילו אנו חוסים מבחינה משפטית, מוסרית והיסטורית. כי אין בכוח ההיסטוריה עצמה, כשאינה מלווה בערכים מקודשים של תרבות ומסורת, להעניק לעם את ייחודו ואת זכויותיו, כאשר התנהגותו ואורח חייו נוגדים ערכים אלו...

אומנם ישנם יחידים, גם בחוגים הדתיים, שדוגלים בהפרדה בין הדת והמדינה, וטענם ונימוקם עימם. הם טוענים שהשימוש בחוקי המדינה כאמצעי כפייה בנושאי דת, יוצר ראקציה [פעולת נגד] ומעורר שנאה נגד הדת. אומנם, יש משהו מן האמת בטענות אלו, אך גם בפתרון בעיה זו, אנו חייבים להישען על התורה ועל ההלכה... אבל כאשר הדבר נוגע לקביעת צביון החיים לעם כולו, מחייבת התורה ומחייב מוסר הנביאים כפייה ממלכתית, כדי ליצור את המשטר החברתי המתוקן.

(הרב ש' גורן, "לבעיות דת ומדינה", בתוך: א' אילני, דת, חברה ומדינה, משרד החינוך ומט"ח, 2006, עמ' 20–21)

א. על פי המאמר "רשות הרבים" מאת אביעד הכהן, הציגו את התפיסה של ראשי התנועה הציונית בנוגע ליחס הראוי בין הדת למדינה.

על פי הקטע, הסבירו את המחלוקת בין הרב גורן לראשי התנועה הציונית, והציגו שניים מנימוקיו של הרב גורן. **צינו** עם אילו מן הנימוקים של הרב גורן אתם מזדהים. **נמקו** את תשובתכם על פי עולם הערכים שלכם. (10 נקודות)

ב. על פי המאמר "עיצובה וגיבושה של הרבנות הצבאית" מאת אהרן קמפינסקי, הציגו את התפיסה של הרב גורן בנוגע לצביון היהודי של צה"ל, והציגו שתי דוגמאות מן המערכת הצבאית שבהן ביקש הרב גורן להביא לידי ביטוי את תפיסתו. (9 נקודות)

ג. על פי המאמר "הנהגת גוש אמונים – אידאולוגיות שונות במבחן העשייה המשותפת", **הציגו** את המטרה של תנועת גוש אמונים כפי שהיא באה לידי ביטוי במסמך היסוד שלה.

הציגו רעיון אחד המשותף לתפיסה של הרב גורן, הבאה לידי ביטוי בקטע, ולתפיסה של אנשי גוש אמונים בנוגע לארץ-ישראל. (7 נקודות)

פרק שני (24 נקודות)

ענו על שתיים מן השאלות 21–24 (לכל שאלה – 12 נקודות).

21. התפתחות ההתיישבות

על פי המאמר "מדיניות ההתיישבות בישראל בשנות החמישים" מאת אבי פיקאר, **ציינו** מי היו העולים שהופנו לעיירות הפיתוח. בססו את תשובתכם על שני רכיבים מן הטבלה שבעמוד 17 במקראה.

פיקאר טוען במאמרו כי מדיניות פיזור האוכלוסייה הייתה מנוגדת למדיניות מיזוג גלויות. **הסבירו** את טענתו. בחרו במקור ראשוני אחד (חזותי או מילולי) מן המאמר. **ציינו** אותו (כתבו באיזה עמוד הוא מופיע, ומהו המקור), **והסבירו** אם הוא מחזק את הטענה של אבי פיקאר או מחליש אותה.

22. המיעוטים בישראל

על פי הפרק "המיעוטים בישראל", **הציגו** את ההתחייבות של מדינת ישראל במגילת העצמאות כלפי המיעוטים במדינה. **הציגו** דוגמה אחת מן העשורים הראשונים שלאחר קום המדינה למימוש ההתחייבות של מדינת ישראל כלפי המיעוטים. **הציגו** את שתי הנחות היסוד שהנחו את המדיניות של מדינת ישראל בראשיתה כלפי ערביי ישראל. **הסבירו** כיצד אחת מן הנחות שהצגתם באה לידי ביטוי במקרה אחד בעשורים הראשונים שלאחר קום המדינה.

23. מהפכות תרבותיות

במאמר מן הספר "פרידה משרוליק" מאת עוז אלמוג, מובאת התאוריה של מקס ובר על תהליך השינוי שמתחולל במהפכות תרבותיות.

על פי מקס ובר, **הציגו** את שני השלבים בתהליך השינוי שמתחולל במהפכה תרבותית. **הסבירו** כיצד כל אחד מן השלבים האלה בא לידי ביטוי במדינת ישראל בתחום הכלכלי. בחרו באחד מן השלבים שהצגתם ו**ציינו** אותו. מה הייתם רוצים לשמר משלב זה? הביעו את דעתכם ו**נמקו** אותה על פי עולם הערכים שלכם.

24. בניין הדמוקרטיה בתנאי משבר

החוקרת הנרייט דהאן כלב טוענת במאמרה כי "מאורעות ואדי סאליב והתפרעויות הפנתרים השחורים [...] דומים באופן מפתיע [...]"

(ה' דהאן כלב, ההחמצה הגדולה של הדמוקרטיה הישראלית: הזיכרון הטראומטי כמורשת של מחאות ואדי סאליב,

המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2009, עמ' 1)

נקודות הדמיון שהיא מציינת הן: התכנים החברתיים, הנסיבות שהביאו להתפרצות, האירועים עצמם, דרך הטיפול בהם והשלכותיהם על החברה הישראלית.

בחרו בשתיים מן הנקודות האלה, **והסבירו** את טענתה בנוגע ל**כל אחת** מן הנקודות שצינתם. התבססו על עובדות היסטוריות.

לטענתה, בשני המקרים החמיצה מדינת ישראל את ההזדמנות ליצור דרכים מקובלות של מחאה.

הציגו עובדה היסטורית שאפשר לבסס עליה טענה זו.

בהצלחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך